



13. Проаналізуйте дані про рівень розвитку промислового виробництва у вказаних у джерелі 25 країнах. Які з них подолали економічну кризу на 1937 рік?

14. Хто мається на увазі в запитанні джерела 26 «Хто кого?» Яку б відповідь дала людина 1930-х на це запитання? Які пояснення вона могла б використати? Наскільки враховані інтереси людини при пошуку відповіді на запитання плаката 26.

15. Порівняйте темпи зростання промислового виробництва та сільськогосподарської продукції (джерело 27). Що привернуло вашу увагу? Які ви можете зробити висновки?

16. Назвіть позитивні наслідки індустріалізації як явища для України.

17. Зверніться до довідкової літератури, з'ясуйте джерела фінансування радянської індустріалізації. Спробуйте укласти логічно-структурну схему «Індустріалізація».

§ 33. КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ

29 Офіційний документ

Гасла до XIV річниці Жовтня:

Боротьба за хліб – боротьба за соціалізм!
Міцніше вдар по куркулью, по рвачах, по дез-
організаторах хлібозаготівлі! Ні одного цент-
нера приватнику! За виконання плану хлібо-
заготівлі!

Правда. – 24 октября 1931 г.

30 Офіційний документ

Зі звернення ЦК ВКП(б) «До всіх організацій ВКП(б)» від 13 лютого 1928 р.

На січень 1928 р. ми мали найсерйознішу кризу в хлібозаготівлях. Що означає криза в хлібозаготівлях, у чому її сенс, які вірогідні результати?

Це означає, перш за все, кризу постачання робітничих районів... Це означає, по-друге, кризу постачання Червоної Армії... Це означає, по-третє, кризу постачання лляних та бавовняних районів. Це, означає, по-четверте, відсутність хлібних резервів у руках держави як для потреб усередині країни (на випадок неврожаю), так і для потреб експорту, необхідного для ввезення устаткування і сільськогосподарських машин.

Сталин И.В. Сочинения. –
Т. 11. – С. 10–11.



1. Чому питання про хліб набуло такої гостроти наприкінці 1920-х рр.?
2. Чим можна пояснити, що «боротьба за хліб – боротьба за соціалізм»?

Колективізація

1927–1928 – хлібозаготівельна криза в СРСР. «Надзвичайні заходи» у хлібозаготівлях

1929, листопад – пленум ЦК ВКП(б) проголосив курс на суцільну колективізацію

1929, грудень – Й. Сталін поставив завдання «ліквідації куркульства як класу»

1930, березень – стаття Сталіна «Запаморочення від успіхів» із засудженням «перегинів» у колективізації

1930, грудень – пленум ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про колективізацію». Початок другої фази колективізації і «розкуркулення»

1932, жовтень – початок роботи надзвичайної хлібозаготівельної комісії на чолі з В. Молотовим в Україні – організація штучного голоду

1933 – голодомор в Україні

1935 – вийшов «Примерный устав сельскохозяйственной артели» – це уніфікувало всі колгоспи

1937 – колгоспи в Україні об'єднували 96 % селянських господарств і майже 100 % посівних площ

31 **Думка дослідника**

Існує думка, що такі надзвичайні заходи були зумовлені безвихідною ситуацією із забезпеченістю країни збіжжям, необхідністю прогнати місто, робочий клас. Але це не так. Для внутрішнього ринку в ті часи хліба не вистачало. Йшлося про демпінговий експорт з метою будь-що здобути валюту на прискорену індустріалізацію. 1932 р. було вивезено за кордон 1 760 000 тонн пшениці; 1933 р., незважаючи на голод, – 1 717 500 тонн, майже стільки ж.

Дзюба І. Пастка... – С. 51.

32 **Погляд дослідника**

Про масштабність планів більшовицького керівництва красномовно свідчить той факт, що 1931 рад. закупки становили 30 % світового експорту машин і обладнання, 1932 – майже 50 % ... Сталін і його оточення були переконані в тому, що потреби індустріалізації

простіше і гарантованіше можна задовольнити, спираючись не на 25–30 млн індивідуальних сел. госп., а на 200–300 тис. колгоспів. На цьому ґрунті визріла думка про кардинальну зміну вектора залежності: не держава мусила залежати від значної кількості неконтрольованих сил індивідуальних сел. госп., а сконцентровані у великі спільні господарства селяни мусили перебувати у залежності від держ. структур.

Довідник з історії України. – С. 270, 327.

33 **Думка дослідника**

Керівництво мало надію, що за індустріалізацію заплатять селяни; колективізація сільського господарства, яка проводилась у роки першої п'ятирічки і була покликана досягнути такого результату, примушуючи селян змиритися з низькими державними цінами на їхню продукцію...

Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм... – С. 11.

3. Як розуміти поняття «колективізація»? Як пояснюють причини колективізації та форсування її темпів сучасні дослідники (джерела 31–33)? Чи співпадають їхні точки зору з офіційним поглядом (джерела 29–30)?
4. Зверніть увагу на джерело 32. Як ви розумієте думку автора про «кардинальну зміну вектора залежності»? Як це співвідноситься із джерелом 29?
5. Спрогнозуйте можливі наслідки форсування колективізації. Зробіть висновки.

**34** **Погляд очевидця**

З листа колгоспника К.Г. Херсуна із села Куниче Крижопольського району Тульчинського округу УРСР до «Селянської газети» від 27 лютого 1928 р.
Вперед до соціалізму

...Бачить моя дружина, що вже не розбагатіє, й каже: «Ану ідім у коліктів, там уже серпом не жнуть й ціпом не молотять і крепче виглядають». Отож я на четвертий рік переходжу на нормальне соціалістичне господарство. Після мене вступило ще шість родин. Як бачимо, такі господарства і державі допомагають, і самі краще живуть... Хай живе соціалізм і його керівництво! З повагою до Вас селянин Климентій Федорович Херсун.

Прошу, якщо друкуватимете у пресі, то розширте й виправте.

Херсун.

Голос народа: письма и отклики рядовых советских граждан о событиях 1918–1932 гг. / Отв. ред. А.К. Соколов. – М., 1997. – С. 286.

35 **Газетне повідомлення**

Розпочався наплив до колгоспів

Київ, 7 липня. (Наш кор.). На Правобережжі розпочали збирати врожай. У Кам'янецькому районі першим почав збирати жито Рихтецький колгосп. Усі працездатні члени колгоспу дружно, з піснями вийшли в поле. Бригади працюють відрядно і перевиконують норми. Найближчими днями почнуть жнива Ружинський, Білоцерківський та Київський райони. У результаті ударної і масової підготовки до жнив розпочався наплив до колгоспів. У Конотопському районі організовано нову с.-г. артіль «Нове життя». У перші дні записалося 33 бідняцько-середняцьких господарств.

Правда. – 9 июля 1931 г.

36



Радянський плакат. 1929 р.

37



Використання тракторів у сільському господарстві. Фото з радянської газети початку 1930-х рр.

38



Карикатура із західноукраїнського часопису «Комар». 1933 р.

6. Як ви розумієте поняття «колгосп»? На які причини входження селян до колгоспів вказують джерела 34–38? Які з документів, на вашу думку, можуть розглядатися як державна пропаганда? На підставі чого ви дійшли таких висновків?

7. Порівняйте джерела 36–38 за якомога більшою кількістю ознак. На кого вони були розраховані? Які враження викликають вони у вас? Чим викликана, на вашу думку, поява карикатури 38? Наскільки об'єктивну інформацію вона надає читачам західноукраїнського журналу «Комар»? 8. Уявіть себе радянським агітатором-активістом, що має завдання залучити можливо більшу кількість селян до колгоспу. Які аргументи ви б використали для пропаганди колективного господарювання? Хто із селян міг сприйняти цю агітацію? Спробуйте скласти соціальний портрет такого селянина.



39

Погляд політика

Не можна насаджувати колгоспи силою, це було б безглуздо і реакційно.

Сталін Й. Запаморочення від успіхів.

40

Газетне повідомлення Колективізація перемагає

У 1931 році Радянський Союз утричі перевищив намічений п'ятирічним планом на останній рік відсоток колективізації. Ще два ро-

ки тому в 1929 році ми мали всього тільки 7,5 відсотка господарств, які вступили до колгоспів; через рік їх було вже 21,7 %, а тепер відсоток колективізації сягнув 62.

Питання «хто кого» в сільському господарстві вирішилось на користь соціалізму. 1932 рік, останній рік п'ятирічки, буде роком завершення в основному колективізації в СРСР.

Комсомольская правда. – 1 январа 1932 г.

41 Офіційний документ

З доповіді С. Косіора на листопадовому (1929 р.) пленумі ЦК ВКП(б)

Ми мали суцільну колективізацію на території десятків сіл, а потім виявлялося, що все це дуре і штучно створене, населення в цьому не бере участі і нічого не знає.

Цит. за: Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. – К.: Либідь, 1991. – С. 99.

42 Офіційний документ

З постанови грудневого (1930 р.) пленуму ЦК КП(б)У

...Наступної весни подвоїти сучасний рівень колективізації та протягом 1931 р. в основному закінчити суцільну колективізацію вирішальних сільськогосподарських районів України (Степ). Нещадний наступ на глитаю по всьому фронту (хлібозаготівлі, фінансові заходи тощо), ліквідація куркуля в районах суцільної колективізації... і повинні стати складовою частиною боротьби... за здійснення суцільної колективізації.

Комуністична партія України в резолюціях та рішеннях... – Т. 1. – С. 709, 716.

43 Погляд учасника подій

З листа селянина с. В[елика] Бушинка Немирівського району Вінницької округи Г. Яременка до редакції газети «Радянське село» 5 лютого 1930 р.

До нашого села прибула бригада проводити колективізацію і пішла величезна боротьба. Ба-

гато людей не хотять поки йти до колективу. Хто вискажеться проти колективу, як селянин, несвідома людина, то у нас таких кидали на сутки у бувший попів погреб. Агроном Чернишівський в цій бригаді сказав, хто не піде до колективу, то ми тому повідбиваємо руки і ноги. Чи мають вони право так знущатись над людьми?

Прошу, дайте відповідь. Г. Яременко.

Цит. за: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні. – Вінниця, 1997. – С. 414.

44 Погляд очевидця

Із листа до Г.І. Петровського слухачів військово-повітряної академії РСЧА про примусову колективізацію й розкуркулення селян на Старобільщині 7 липня 1931 р.

Є ряд випадків насильницького залучення в колгосп, на випадок відмови йти у колгосп підводять під графу куркуля і розкуркулюють, забираючи все майно, і вивозять...

Існує переконання, що залучити в колгосп можна лише силою. Наприклад, на зборах хут. Статівки актив заявив, що для залучення 15 чол. середняків і бідняків, що залишилися, в колгосп, необхідно 5 чол. вивезти...

Викривлення лінії партії проводиться свідомо верхівкою колгоспів. Наприклад, голова колгоспу хут. Статівки Шандра Никанор заявляє: «Чи потрібні нам колгоспи? На нас партія жме і ми жmemo».

Крім цього, правління колгоспу систематично пиячить, що ми самі бачили в дорозі, і коли приїхали в хутір, і там виявилася частина п'яних колгоспників. Про п'янки правління нам скаржилися колгоспниці-біднячки.

П'янство, залякування, погане виховання і забезпечення колгоспників є причиною небажання бідноти і середняків, які лишилися, вступати в колгосп, внаслідок чого вони йдуть на по воду куркульства і відбивають його настрій.

Цит. за: Україна в ХХ ст. Зб. док. і матеріалів. – С. 110.

9. Які суперечності в офіційних документах 39–42 ви бачите? Зверніть увагу на дату їх появи.

10. Яку відповідь на запитання «Хто кого?» дає джерело 40? Як вона співвідноситься з відповіддю на це запитання, яку ви обговорювали у § 33?

11. Як співвідносяться документи 43–44 з 39–42? Які з них викликають у вас більшу довіру? Чому?



45

Офіційний документ

Кампанія щодо виселення куркулів і їхніх родин проводиться передусім у таких районах СРСР:

УРСР	виселяється	30–35000	родин
Півн. Кавказ та Дагестан	виселяється	20000	родин
Середньоволзький край	виселяється	8–10000	родин
Ц. Ч.О.	виселяється	10–15000	родин
Нижньоволзький край	виселяється	10–12000	родин
Білорусія	виселяється	6–7000	родин
Сибір	виселяється	25000	родин
Урал	виселяється	10–15000	родин
Казахстан	виселяється	10–15000	родин

Подано за: Неизвестная Россия. XX век. – Вып. 1. – М., 1992.

46



«Знищемо куркуля як клас». Радянський плакат. 1929 р.

47

Офіційний документ

Про роботу на селі.
Промова тов. Сталіна на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б),
11 січня 1933 р.

...Шукають класового ворога поза колгоспами, шукають його у вигляді людей зі звирячою фізіомією, з величезними зубами, товстою шиєю, з обрізом у руках. Шукають куркуля, яким ми його знаємо з плакатів. Проте таких куркулів давно вже немає на поверхні. Нинішні куркулі і підкуркульники, нинішні антирадянські елементи на селі – це здебільшого люди «тихі», «солоденькі», майже «святі». Їх не потрібно шукати далеко від колгоспу, вони сидять у самому колгоспі і займають там посади комірників, завгоспів, рахівників, секретарів і т. ін. Вони ніколи не скажуть «геть колгоспи». Вони «за» колгоспи. Але вони ведуть у колгоспах таку саботажницьку і шкідницьку роботу, що колгоспам від них не буде добре...

Правда. – 17 января 1933 г. Цит. за: Васильев В., Виола Л. Колективізація і селянський опір на Україні. – С. 422–429.

12. Що об'єднує джерела 45–47? З яких територій Радянського Союзу висилалася найбільша кількість родин? З чим це, на вашу думку, було пов'язане?

13. Чому було висунуто гасло «ліквідувати куркуля як клас»? Кого вважали куркулями? Як розуміти часто вживаний термін «підкуркульники»? Чому важливо було зробити з куркуля ворога?

14. Дайте відповідь радянському агітатору від імені селянина, який не хоче йти до колгоспу.

15. Проведіть невелике дослідження (опитування чи інтерв'ю) та з'ясуйте, чи торкнулися процеси, описані у цьому та попередніх параграфах, вашої родини. Яким чином? Запишіть результати свого дослідження.



§ 34. ТЕРОР ГОЛОДОМ

48 Офіційний документ

Додаток до протоколу ПБ № 93

Постанова Раднаркому УРСР і ЦК КП (б)У про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботували хлібозаготівлю.

Зважаючи на надзвичайно ганебний провал хлібозаготівлі в окремих районах України, РНК і ЦК ставлять перед Облвиконкомом та Обкомом, райвиконкомом і райкомом завдання зламати саботаж хлібозаготівлі, організований куркулями та контрреволюційними елементами, зламати опір частини сільських комуністів, що стали фактичними провідниками саботажу, і ліквідувати несумісну зі званням члена партії пасивність і примиренність до саботажників, забезпечити швидке зростання темпів, повне і безумовне виконання плану хлібозаготівлі.

РНК і ЦК постановляють:

За очевидний зрив плану хлібозаготівлі і злісний саботаж, організований куркулями і контрреволюційними елементами, занести на чорну дошку такі села:

1. с. Вербка Павлоградського р-ну Дніпропетровської області.

2. с. Гаврилівка Межевського р-ну Дніпропетровської області.

3. с. Лютеньки Гадяцького р-ну Харківської області.

4. с. Кам'яні Потоки Кременчуцького р-ну Харківської області.

5. с. Святотроїцьке Троїцького р-ну Одеської області.

6. с. Піски Баштанського р-ну Одеської області.

Стосовно цих сіл провести такі заходи:

1. Негайно припинити підвезення товарів, повністю припинити кооперативну і державну

торгівлю на місці і вивезення з відповідних кооперативних та державних крамниць всіх наявних товарів.

2. Повністю заборонити колгоспну торгівлю як для колгоспів, колгоспників, так і одноосібників.

3. Припинити будь-яке кредитування, провести дострокове стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань.

49 Офіційний документ

Протокол № 96 засідання політбюро ЦК КП(б)У з участю т. Кагановича Л.М. від 29 грудня 1932 р.

I. Про посилення репресій до злісних нездавачів хліба – одноосібників.

Запропонувати Дніпропетровському і Харківському обкомом стосовно злісних одноосібників застосувати на підставі Постанови РНК УРСР від 11.XI.32 р. розпродаж усього їхнього майна, а також позбавити їх повністю усієї присадибної землі і всіх споруд. Щодо Харківської області цю міру застосувати у відношенні приблизно тисячі господарств; по Дніпропетровській області – 500 господарств.

II. Питання хлібозаготівель.

в) дати вказівки як по партійній лінії, так і по лінії ГПУ про те, щоб звернути серйозну увагу на розкриття таємних складів і схованок розкраденого хліба у великих і малих містах, пристанційних пунктах і в деяких залізничних службовців, що є спільниками куркулів і саботажників.

Чорна книга України. Зб. документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе. – К., 1998. – С. 134.